

4. POČET A STRUKTURA OBYVATELSTVA

Vývojové tendence přirozené měny i vliv migrace se promítají v počtu a složení obyvatelstva kraje. Počet obyvatel k poslednímu dni roku na daném území se získává bilančním výpočtem, kdy ke stavu na počátku roku jsou přičteny osoby, které se v tomto roce narodily a přistěhovaly a odečtou se osoby zemřelé a vystěhované. Základem pro tento výpočet na desetileté období se stává počet obyvatel zjištěných při sčítání lidu, domů a bytů. Podle tohoto počtu je provedena rebalance počátečního stavu obyvatel pro rok, v němž byl census proveden, a od něj se provádějí bilanční výpočty a získává údaj o počtu obyvatel na konci roku.

Vedle údaje o konečném stavu obyvatel se v demografii využívá střední stav obyvatel. Jde o stav k 1.7, který je považován za střed kalendářního roku. Tento počet se používá pro výpočet demografických ukazatelů intenzity, kdy absolutní údaje za základní demografické jevy jsou vztaženy na 1 000 obyvatel středního stavu.

	Stav obyvatelstva k 31.12.	v tom		Přírůstek		
		muži	ženy	přirozený	stěhováním	celkový
1991	624 111	306 135	317 976	710	790	1 500
1992	625 097	306 601	318 496	324	662	986
1993	626 391	307 213	319 178	556	738	1 294
1994	627 123	307 612	319 511	-59	791	732
1995	626 867	307 519	319 348	-1 031	775	-256
1996	626 533	307 342	319 191	-1 011	677	-334
1997	626 570	307 288	319 282	-967	1 004	37
1998	626 634	307 400	319 234	-814	878	64
1999	626 112	307 238	318 874	-934	412	-522
2000	625 874	307 257	318 617	-720	482	-238
2001	624 568	306 468	318 100	-819	94	-725
2002	625 097	306 882	318 215	-495	1 024	529
2003	625 541	307 252	318 289	-785	1 229	444
2004	625 712	307 247	318 465	-499	670	171
2005	627 766	308 737	319 029	-262	2 316	2 054

Ani klesající úmrtnost nedokázala kompenzovat nízkou porodnost, což se na počátku 90. let projevilo snižováním přírůstku a od roku 1994 dokonce úbytkem počtu obyvatel kraje **přirozenou měnou**. Nejvyšší roční úbytky byly přitom zaznamenány v letech 1995-1997. Celkový přírůstek počtu obyvatel kraje tak byl plně zajišťován **migračním saldem**, které bylo trvale kladné. To dokládá migrační atraktivitu Jihočeského kraje. Přesto v letech 1995 a 1996 a dále v letech 1999 – 2001 nestačilo migrační saldo pokrýt úbytek počtu obyvatel přirozenou měnou a **celkový počet obyvatel** kraje se snížil. Ke konci roku 2005 žilo v kraji 627 766 obyvatel, což je o 1 263 více než ke konci roku 1990.

Strukturu obyvatelstva lze z běžné evidence hodnotit podle pohlaví a věku. Údaje podle jiných hledisek, jako je rodinný stav, vzdělání, náboženství, poskytují zatím pouze sčítání lidu.

Podíl žen v populaci jižních Čech byl po celé období téměř stabilní, a sice téměř 51 %. Na 100 mužů tedy připadaly téměř 104 ženy. Tento poměr označujeme jako **index maskulinity**. Rozdíly velikosti tohoto indexu existují v jednotlivých věkových skupinách. V nižších věkových skupinách je vyšší podíl mužů, což je ovlivněno především primárním indexem maskulinity (vyšší podíl chlapců na narozených dětech). Vlivem rozdílné úmrtnosti mužů a žen dochází ve středním věku k obrácení poměru a ženy začínají početně převyšovat muže. V důsledku zlepšujících se úmrtnostních poměrů u mužů středního věku však lze v posledních letech sledovat ve vyšších věkových skupinách růst indexu maskulinity, i když v populaci celkem se tento index v průběhu 90. let příliš neměnil. Ve věku 65 a více tak v roce 1991 připadalo na 100 žen 61 mužů, v roce 2005 došlo ke zvýšení na téměř 66 mužů na 100 žen.

Vývoj porodnosti a úmrtnosti se promítají i do změn **ve věkovém složení obyvatelstva**. Struktura obyvatelstva podle věku v daném okamžiku je odrazem předchozího vývoje a předpokladem vývoje budoucího (nedojde-li ovšem k mimořádným událostem, které by mohly tento vývoj ovlivnit). Věkové složení obyvatelstva úzce souvisí s demografickými i migračními procesy, které mají vliv na reprodukční vývoj. V kraji dochází k postupnému demografickému stárnutí populace, když se v důsledku stagnace porodnosti neustále snižuje počet dětí v nejnižších věkových skupinách a tím i v úhrnu za děti do 15 let. V roce 1991 představovaly děti do 15 let 21,1 % obyvatel kraje a osoby starší 65 let 12,4 %. Děti do 15 let bylo tehdy 1,7krát více než osob ve věku 65 a více. V průběhu 90. let se početně tyto dvě skupiny přibližovaly a v roce 2005 podíly na počtu obyvatel byly 14,9 % a 14,1 %. Ze vztahů mezi počtem obyvatelstva v základních věkových skupinách jsou odvozovány věkové indexy.

Demografické stárnutí měříme **indexem stáří**, který vyjadřuje vzájemný poměr počtu osob starších 65 let a dětí ve věku 0 – 14 let (při záměně čitatele a jmenovatele bychom hovořili o indexu mládí). Ve vývoji hodnoty tohoto ukazatele za jednotlivé roky sledovaného období se odráží klesající počet narozených dětí i zvyšující se počet osob starších 65 let. V roce 2005 tak na každých 100 dětí do 15 let připadalo více než 94 osob ve věku 65 a více, zatímco v roce 1991 to bylo 59 osob. Velký rozdíl je u tohoto indexu podle pohlaví, což je dáno vyšším zastoupením žen ve starších generacích v důsledku nadúmrtosti mužů ve středním věku, i když se v posledních letech úmrtnostní poměry zlepšují. Zatímco tedy na 100 chlapců ve věku 0-14 let připadají 73 muži starší 64 let, na 100 dívek je to více než 117 žen.

Struktura obyvatelstva podle věku se rovněž odráží v **indexu ekonomického (sociálního) zatížení** obyvatelstva v produktivním věku mimoproduktivními generacemi. Ten v roce 1991 činil 50,4, v dalších letech docházelo vzhledem k nástupu silných ročníků ze 70. let do produktivního věku k jeho zlepšování a v roce 2005 k poklesu na 40,7 (na 100 osob v produktivním věku připadlo necelých 41 osob ve věku 0 – 14 a více než 65 let, zatímco v roce 1991 to bylo 50 osob). Každá ze skupin osob v ekonomicky neaktivním věku klade na své zajištění jiné nároky na sociální dávky, zdravotnictví, rozsah školních a sociálních zařízení i z hlediska závislosti na ostatních členech domácnosti. Vzhledem ke klesající porodnosti se ve sledovaném období index závislosti dětí ve věku 0 – 14 let na osobách produktivního věku postupně snižuje. Index závislosti osob ve věku 65 a více let se zatím zvyšuje velmi pozvolna, výraznější zvýšení lze očekávat, až se důchodového věku začnou dožívat jedinci narození ve 40. letech, zejména v poválečném období. Proto se hovoří o nutnosti reformy důchodového systému, protože stávající průběžný systém by vedl k vysokému zatížení generací v produktivním věku. Zvyšování podílu starších lidí v populaci se odráží i ve vyšším sociálním zatížení, zvýšených nárocích na zdravotnictví a sociální služby.

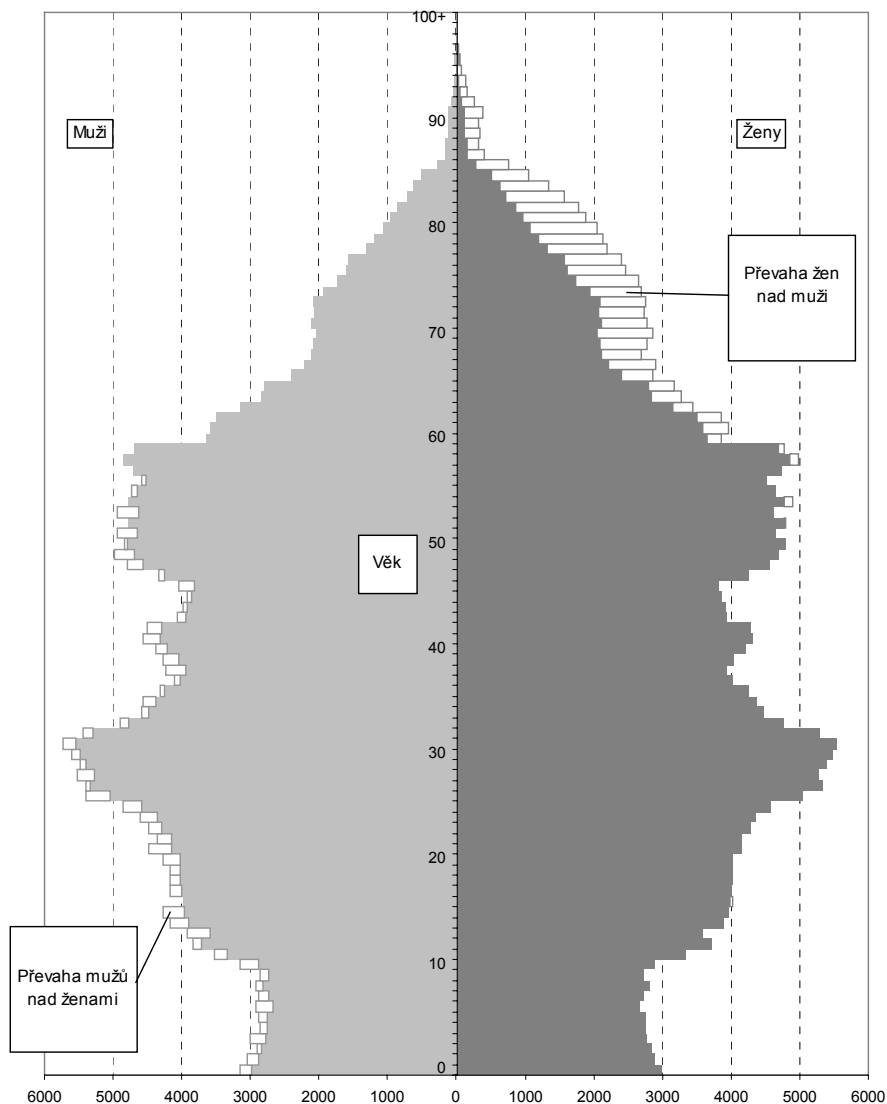
Jednotlivé okresy kraje mají rozdílnou věkovou strukturu. Nejvyšší je podíl obyvatelstva staršího 64 let v okresech Písek (15,8 %) a Tábor (15,4 %), nejnižší pak v okrese Český Krumlov (11,3 %) a Prachatice (12,7 %), kde je naproti tomu nejvyšší podíl dětí do 15 let, a sice 16,2 % a 15,8 %. To se potom odráží i v průměrném věku a indexu stáří. Nejnižší průměrný věk je v okrese Český Krumlov (37,8 roku), nejvyšší v okresech Písek, Strakonice a Tábor, kde přesáhl 40 let. Stejně tak je v okrese Český Krumlov nejnižší index stáří, když na každých 100 dětí ve věku 0-14 let připadá pouze 70 osob starších 64 let. Naproti tomu v okresech Písek, Strakonice a Tábor je to již více než 100 těchto osob.

Nejobecnější charakteristikou věkového složení obyvatelstva je **průměrný věk**. Ten se v kraji stejně jako v celé republice vzhledem ke stárnutí populace zvyšuje. V roce 2005 činil 39,8 roku a byl o 3,8 roku vyšší než v roce 1991. Průměrný věk žen přitom vyšší (41,1 roku) než mužů (38,4 roku). Podobně můžeme k charakteristice věkové struktury použít **věkový medián**. Jde o střední hodnotu, která rozděluje populaci podle věku na dvě stejně velké části, tzn., že udává věk, kterého už dosáhla polovina populace. Věkový medián je vždy nižší než věkový průměr. V roce 2005 činila jeho hodnota za kraj 38,6 roku, což je o 1,3 roku více než v roce 2000. Při vyjádření věkového složení prostřednictvím těchto středních hodnot leží Jihočeský kraj v rámci krajů České republiky zhruba v polovině, když 5 krajů má nižší průměrný věk a 8 krajů nižší věkový medián.

Věkové složení obyvatelstva bývá vyjádřeno rozdělením jeho počtu do jednoletých nebo víceletých skupin, většinou odděleně za muže a za ženy. Grafickému znázornění věkové struktury pomocí polygonu se pak říká **strom života**. V tomto znázornění jsou patrné věkové zářezy, způsobené poklesem porodnosti ve 30. letech v období hospodářské krize a za 2. světové války. Zářezy jsou potom kompenzovány větším počtem narozených ve změněných podmínkách (např. po skončení války). Tyto nepravidelnosti se pak projevují v dalších generacích, kdy je kolísání počtu narozených ovlivněno kolísáním počtu matek. Na věkovém složení obyvatelstva Jihočeského kraje k 31.12.2005 je tak dodnes vidět zářez způsobený poklesem porodnosti ve 30. letech a letech 2. světové války, i když se tyto ročníky dostávají k vrcholu stromu života. Obdobně je patrný zářez v důsledku poklesu porodnosti v 60. letech jednak nástupem slabších ročníků žen v plodivém věku, jednak v důsledku uzákonění potratů v roce 1958. Naproti tomu je patrné oživení porodnosti z let po 2. světové válce a zejména z období 70. let, kdy vedle nástupu silných poválečných ročníků do reprodukčního věku hrála svou roli i propopulační opatření státu. Od té doby je však patrný klesající trend porodnosti a nenaplnil se zatím předpoklad opětovného zvýšení počtu narozených v souvislosti s reprodukci osob narozených v populační vlně 70. let.

Ve sledovaném období je patrný pokles podílu dětské složky populace daný nižší porodností a naopak posílení podílu obyvatelstva ve věkové kategorii 25 – 34 let, kam přicházejí silné populační ročníky ze 70. let, a ve věku 50 – 64 let, tedy osob ze silných poválečných ročníků. Populace jižních Čech se tak stává z hlediska přirozené měny regresivním typem populace, neboť při déletrvajícím poklesu porodnosti dětská složka plně nenahrazuje obyvatelstvo v reprodukčním věku (určen rodivým věkem žen) a celkově se počet obyvatel snižuje.

Věkové složení obyvatelstva Jihočeského kraje k 31. 12. 2005

Demografické chování mladé generace v posledních letech (změny v postoji k manželství a rodičovství) se projevuje především ve výrazném poklesu porodnosti. To se při téměř stabilní úmrtnosti odráží v poklesu počtu obyvatelstva přirozenou měnou. Vývoj plodnosti, porodnosti a úmrtnosti je přitom základem **projekce počtu obyvatel do roku 2050**, kterou zkonstruoval ČSÚ v roce 2004. Projekce je modelem budoucího populačního vývoje za předpokladu určité plodnosti a úmrtnosti, vývoj migrace zde není vzat v úvahu, neboť její úroveň (především migrace zahraniční) lze jen těžko v delším časovém horizontu předvídat. Podle této projekce lze očekávat snižování počtu obyvatel kraje přirozenou měnou. I přes předpokládané zvýšení plodnosti dojde vzhledem k poklesu počtu žen v plodivém věku ke snížení porodnosti, větší zastoupení starších obyvatel v populaci se odrazí ve zvýšení úmrtnosti. Dojde ke změnám ve věkovém složení obyvatelstva kraje. Výrazně by měl vzrůst podíl obyvatel starších 65 let ze současných 14 % na více než 32 % v roce 2050, a to především na úkor podílu osob produktivního věku a osob v období přípravy na zaměstnání. Podíl dětské složky obyvatelstva by se pak měl snížit z 15 % na necelých 13 %. Toto demografické stárnutí populace bude mít řadu ekonomických a sociálních dopadů, které budou vyžadovat řešení jak na celospolečenské, tak i regionální úrovni.

Přesnost prognózy samozřejmě klesá s narůstajícím časovým horizontem od vzniku prognózy, neboť populační vývoj se může s rostoucí časovou vzdáleností do budoucna odchýlit od předem stanoveného trendu vlivem nepředvídaných událostí a faktorů. Rozdíly skutečného počtu obyvatel za rok 2005 a údaje podle prognózy plynou právě především z vlivu migrace. Od roku 2002, který byl vzat za základ prognózy, činí přírůstek stěhováním 5 239 osob, což zhruba odpovídá rozdílu mezi předpokládaným a skutečným počtem obyvatel kraje. Vliv vyšší porodnosti a nižší úmrtnosti na tomto rozdílu byl pouze nepatrný (rozdíl předpokládaného a skutečného přirozeného úbytku za roky 2002 - 2005 činil 556 osob). To se odrazilo i v odchylkách předpokládané střední délky života narozených dětí (u mužů o 0,3 roku, u žen o 0,5 roku).